

**ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В
УКРАЇНІ**

БАРСА

2020

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНОВЛЕННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ ТА СВІТІ.....	5
1.1 Історія виникнення та розвитку сурогатного материнства	5
1.2 Сурогатне материнство: поняття, види й учасники	9
РОЗДІЛ 2 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОГРАМ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ.....	13
2.1 Регулювання сурогатного материнства в Україні	13
2.2 Договір про сурогатне материнство.....	16
РОЗДІЛ 3 ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ.....	20
3.1 Зарубіжний досвід правового регулювання сурогатного материнства.....	20
3.2 Напрямки вдосконалення правового регулювання сурогатного материнства в Україні	24
ВИСНОВКИ.....	28
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	31

ВСТУП

Актуальність теми. Основним природним правом кожної людини визначається право на продовження роду, яке реалізується безпосередньо через батьківство. Зважаючи на велику кількість осіб, в яких виникають проблеми з репродуктивним здоров'ям, існує необхідність в їх лікуванні всіма можливими способами. Так, стало доступно лікування безпліддя за допомогою використання усіх видів допоміжних репродуктивних технологій.

Найбільшого поширення як в Україні, так і по всьому світу, набуло сурогатне материнство. Бажання мати свою рідну дитину та відчувати себе матір'ю спонукає мільйони подружніх пар вдатися до такої процедури. Нормативне регулювання такого методу є великою перевагою для країн, які розвиваються. Однак все ще залишаються невирішені певні проблеми, що не дають в повній мірі використовувати сурогатне материнство.

Таким чином, необхідність дослідження сурогатного материнства в Україні зумовлена недоліками в його регулюванні та законодавчому закріпленні. Більш того, через постійні зміни в законодавчій базі виникає потреба в постійному моніторингу таких змін, що і зумовлює актуальність даного питання. Відповідно, процедурі здійснення сурогатного материнства та питанню її реформування сьогодні має приділятися особлива увага.

Стан наукової розробки. Окремі аспекти правового регулювання сурогатного материнства в Україні вивчалися такими вченими як Н. М. Басай, Х. І. Вонсович, М. В. Домашенко, С. М. Євдокимов, Т. В. Кондрич, М. В. Менджул, Д. В. Розгон, Т. В. Сорокіна, К. Ф. Фаракшина, А. А. Штанова та іншими.

Метою роботи є здійснення аналізу правового регулювання сурогатного материнства в Україні, а також розробка пропозицій стосовно його вдосконалення на основі вивчення зарубіжного досвіду.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі **завдання**:

– дослідити історію виникнення сурогатного материнства як в Україні,

так і закордоном;

- проаналізувати різні визначення щодо поняття «сурогатне материнство», з'ясувати види та перелік учасників;
- ознайомитися з законодавчими актами, що регулюють сурогатне материнство в Україні;
- дослідити правову природу договору сурогатного материнства та його істотні умови, визначити права та обов'язки сторін, відповідальність за порушення умов договору;
- проаналізувати правове регулювання сурогатного материнства закордоном;
- запропонувати шляхи покращення правового регулювання у сфері сурогатного материнства.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у результаті застосування сурогатного материнства.

Предметом дослідження є правове регулювання сурогатного материнства в Україні.

Методи наукових досліджень. У роботі використано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. При використанні діалектного методу було досліджено історію виникнення та розвитку сурогатного материнства в цілому. При тлумаченні поняття «сурогатне материнство» був застосований формально-юридичний метод, а також метод узагальнення. Шляхом використання методів аналізу та синтезу було досліджено склад учасників процедури сурогатного материнства. Регулювання сурогатного материнства в Україні було досліджено за допомогою аналітичного методу. Використання порівняльно-правового методу дало можливість проаналізувати зарубіжний досвід правового регулювання сурогатного материнства. Метод узагальнення надав можливість сформулювати отримані висновки даної роботи.

Структура та обсяг роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків і списку використаних джерел (44 найменувань на 4 сторінках). Загальний обсяг роботи становить 34 сторінки.

РОЗДІЛ 1 ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА СТАНОВЛЕННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ ТА СВІТІ

1.1 Історія виникнення та розвитку сурогатного материнства

Сурогатне материнство – досить розповсюджений термін в 21 столітті. Перша згадка про традиційне сурогатне материнство записана в Книзі Буття Старого Заповіту, в якій зазначалося, що якщо жінка не в змозі народити дитину від чоловіка, то вона могла скористатися допомогою своєї служниці, яка мала народити дитину від чоловіка цієї безплідної жінки. А та, в свою чергу, прийняти потім цю дитину і ростити як свою рідну [1].

Програма традиційного сурогатного материнства використовувалася і в шумерській Месопотамії в середині XVIII століття до н.е. Така процедура була загальноприйнятою і законодавчо закріпленою.

Кодекс законів царя Хаммурапі (1792-1750), створений у 1780 році до н.е., зазначав, що безплідна дружина, котра бажає мати дітей, повинна для продовження роду надати своєму чоловіку рабиню, яка б у подальшому народила для подружжя бажане маля. У випадку не народження сина чоловіку дозволялося заводити наложницю. Рабиня, котра народила дитину, за законом не може прирівнюватися за статусом до хазяйки, але вона має певні гарантії, відповідно до яких не може бути продана іншій особі чи сім'ї [2].

В Стародавні часи в Єгипті фараони часто використовували наложниць для продовження роду. Єгипетські царі вважали себе синами сонця і для того, щоб не змішувати «сонячну» кров з кров'ю звичайних людей (підданих), фараон брав собі за дружину рідну сестру чи доньку. Діти, народжені в такому шлюбі, були досить хворобливими або взагалі не народжувалися. Тому була необхідність вдаватися до послуг сурогатної матері – наложниці [3]. При цьому діти, народжені від наложниць, хоч і вважалися дітьми фараона, проте не могли претендувати на престол, якщо були інші, більш законні спадкоємці.

Греція та Рим також вдавалися до використання традиційного

сурогатного материнства. Як зазначає Норбер Рулан, чоловіки в Стародавньому Римі віддавали своїх жінок у найм подружнім парам, аби ті народили для них дитину. Варто відмітити, що безпліддя в ті часи вважалося лише жіночою хворобою [4, с. 257].

Подальші дослідження в області штучного запліднення починають все більше розвиватися. Дж. Хантер (1728-1793), відомий шотландський хірург та венеролог, у 1790 році з метою подолання безпліддя зробив першу штучну інсемінацію в історії. 1880 рік – перша в історії спроба здійснення екстракорпорального запліднення кроликів і морських свинок. В 1891 році французьким дослідником Неарія було успішно проведено екстракорпоральне запліднення і перенесено ембріон від однієї кролиці до іншої, зробивши останню першою «сурогатною матір'ю». У 30-х роках ХХ століття вчений Г. Пінкус застосував технології, на яких ґрунтуються сучасні програми сурогатного материнства і перенесення гамет (запліднених яйцеклітин) в фаллопієві труби жінки [5, с.155].

Перша програма екстракорпорального запліднення в історії з людським репродуктивним матеріалом була проведена в 1944 році гінекологами із гарварду – Дж. Роучем і М. Мінкін. Вони культивували людську яйцеклітину і запліднили її *in vitro*, що призвело до розвитку двохклітинного ембріона.

Широкого використання набуває метод лапароскопії (огляду черевної порожнини за допомогою спеціального зонда – лапароскопа). Вже в 1968 році його застосування дозволило отримувати яйцеклітини людини для екстракорпорального запліднення та імплантації в матку сурогатної матері.

У тому ж році ембріолог Р. Едвардс і гінеколог Н. Стептой здійснили запліднення людської яйцеклітини *in vitro*. В 1976 році їм вдалося отримати першу ектопічну (позаматкову) вагітність жінки в результаті штучного запліднення. 10 листопада 1977 р. після понад 600 невдалих спроб лікарям все ж таки вдалося здійснити вдале перенесення восьмиклітинного ембріону.

1978 рік став визначним в історії розвитку допоміжних репродуктивних технологій. Відомо, що в клініці Бон-Холл (Кембридж, Англія) лікарям вдалося

імплантувати в порожнину матки жінки, що була безплідною, ембріон, отриманий в пробірці в результаті штучного запліднення. Так, через 9 місяців, на світ з'явилася перша дитина «з пробірки», відома на весь світ Луїза Браун [5, с. 155].

Про успішну процедуру сурогатного материнства було заявлено в 1980 році. Сурогатною матір'ю стала 37-річна Елізабет Кейн зі штату Іллінойс. З нею був укладений договір, за яким їй проводилося штучне запліднення, а після пологів здійснювалася виплата грошової винагороди.

Перше у світі агентство з сурогатного материнства було відкрито в Сполучених Штатах Америки, штат Мічіган, у 1976 році. Його засновником став адвокат Ноел Кін. Перші його програми були виключно «традиційними», тобто використовувалася яйцеклітина самої сурогатної матері, яка потім запліднювалася *in vitro* спермою біологічного батька. А вже в 1986 році, під керівництвом того самого адвоката, в Сполучених Штатах Америки народилася перша дитина, яка стала результатом гестаційного сурогатного материнства [6, с. 19]. При цьому однією з основних умов проходження процедури була повна конфіденційність сурогатної матері.

Одна з перших скоординованих програм сурогатного материнства в Сполучених Штатах Америки та в світі була успішно реалізована в 1980 році за сприяння заснованої за рік до цього доктором Річардом М. Левіним компанії Surrogate Parenting Associates, Inc. в Луїсвіллі [7, с. 83].

Згодом, в історії стали зустрічатися випадки, коли сурогатною матір'ю ставала близька родичка безплідної жінки. Перша сурогатна програма серед родичів була реалізована в Південно-Африканській республіці в 1987 році. Так, сурогатною матір'ю для своєї дочки стала 48-річна Патрісія Антоні. Жінка успішно виносила і народила трьох власних онуків [8].

Одні із перших успішних робіт по заплідненню яйцеклітин людини в Радянському Союзі були розпочаті Б. В. Леоновим в Москві та А. І. Нікітіним в Ленінграді наприкінці 60-х років. Б. В. Леонов практично з нуля створив цілий напрямок у радянській медицині, переконавши тодішнє керівництво

Міністерство охорони здоров'я виділити суму в 500 000 доларів на відкриття першої в країні лабораторії екстракорпорального запліднення. Поряд з цим, першою «дитиною з пробірки» була дівчинка, зачата в лабораторії Б. В. Леонова в Москві 1986 року. А через кілька місяців за допомогою такої самої процедури в Петербурзі народився хлопчик.

Найперша програма сурогатного материнства на території колишнього Союзу Радянських Соціалістичних Республік була здійснена в 1995 році в Харкові. Як і в Південно-Африканській республіці, сурогатною матір'ю стала жінка, що успішно виносила та народила дитину для своєї дочки, яка не мала змоги самотійно стати мамою, оскільки страждала відсутністю матки з народження. Так, жінка одночасно стала і мамою і бабусею [7, с. 83].

Тим же роком у Росії була реалізована перша програма сурогатного материнства в центрі екстракорпорального запліднення при інституті акушерства і гінекології Російської академії медичних наук ім. Д. О. Отта. Як результат, вагітність наступила одразу після першої спроби [9].

Отже, сурогатне материнство зародилося задовго до створення цивілізації та пройшло досить складний шлях до сьогодення. Спочатку, метод сурогатного материнства здійснювався виключно традиційним способом. В ті часи сурогатною матір'ю ставала рабиня або служниця, яка належала певній сім'ї. Діти, народжені таким чином, являлися рідними подружжю. Сурогатна мати ж отримувала певні привілеї – її більше не могли продати чи віддати іншій сім'ї. З появою технологій значно прискорився розвиток сурогатного материнства. Так, у XX столітті з'являється перше агентство сурогатного материнства, яке проводить процедуру сурогатного материнства спочатку традиційним, а згодом гестаційним шляхом, де сурогатна мати вже не має безпосереднього генетичного зв'язку з майбутньою дитиною. Завдяки постійним спробам вдосконалення такого методу допоміжних репродуктивних технологій сурогатне материнство зараз є одним із найпопулярніших та найрозповсюдженіших видів лікування безпліддя та широко застосовується по всьому світу.

1.1 Сурогатне материнство: поняття, види й учасники

З розвитком наукових технологій щодо вирішення проблеми безпліддя з'явилася можливість використовувати допоміжні репродуктивні технології. Вони являють собою систему методик, за яких деякі етапи запліднення (наприклад, отримання статевих клітин або ембріонів) відбуваються поза межами організму людини.

Одним із різновидів допоміжних репродуктивних технологій є сурогатне материнство. У закордонній і сучасній практиці існує доволі велика кількість визначення даного поняття. Так, Австралія поняття «сурогатне материнство» розглядає як договір, відповідно до якого жінка, майбутня сурогатна мати, погоджується виносити й народити дитину для іншої людини чи подружжя (майбутніх батьків) та передати їм немовля одразу після народження [10]. У Кодексі Республіки Казахстан «Про шлюб та сім'ю» сурогатне материнство розглядається як виношування і народження дитини чи дітей, включно з випадками передчасних пологів, за договором між сурогатною матір'ю і потенційними батьками з подальшою виплатою матеріальної винагороди [11].

У свою чергу, в Україні, через відсутність поняття «сурогатне материнство» в законодавстві, серед науковців точаться дискусії щодо однозначного і правильного визначення цього терміну. Зокрема, сурогатне материнство розглядають як:

- штучне запліднення, імплантацію ембріона, а також виношування дитини для подружньої пари, якій дитина буде генетично рідною, а для жінки, що виношує її – «біологічно чужою» [12];

- угоду між особами, які мають бажання стати батьками, та жінкою (сурогатною матір'ю), яка згодна пройти процедуру штучного запліднення, а потім виносити і народити дитину, з подальшою передачею її майбутнім батькам за винагороду або без такої [13, с. 216];

- процес зачаття шляхом екстракорпорального запліднення (поза тілом жінки), виношування та народження дитини з метою передачі малюка іншими

людям [14];

– метод допоміжних репродуктивних технологій, відповідно до якого жінка, на основі договору з особами, що звернулися за її послугами, проходить процедуру імплантації ембріона, що був створений на основі екстракорпорального запліднення, виношує дитину з метою народити і передати її цим особам [15, с. 59];

– допоміжну репродуктивну технологію, у випадку застосування якої жінка добровільно погоджується завагітніти, а згодом виносити і народити генетично чужу їй дитину з подальшою передачею її біологічним батькам [16].

Відповідно, серед головних ознак сурогатного материнства можна виділити: обов'язкова наявність генетичного зв'язку між особами (батьками), що надали свій біологічний матеріал для використання і самою дитиною, що народилася в результаті застосування методу сурогатного материнства; відсутність генетичного зв'язку жінки, що є сурогатною матір'ю та дитини; наявність чітко обумовленої угоди, за якою сурогатна мати виношує та народжує дитину з метою подальшої її передачі батькам.

На сьогоднішній день сурогатне материнство налічує два види: гендерне сурогатне материнство (більш відоме як традиційне); гестаційне сурогатне материнство. Гендерне (традиційне) сурогатне материнство передбачає наявність генетичного споріднення між жінкою, що є сурогатною матір'ю і виношує дитину для подружньої пари, та цією дитиною. На території України така форма сурогатного материнства є забороненою. За законом, сурогатна мати не може бути одночасно і донором яйцеклітини. Як виняток, допускається виношувати вагітність близьким родичам майбутніх батьків, таким як мати, сестра, тітка, двоюрідна сестра тощо [17]. Натомість при гестаційному виді сурогатна мати не має біологічного зв'язку з дитиною, що вона погодилася виносити. Усі права на майбутнього малюка мають біологічні батьки (подружжя), чий матеріал і використовувався для здійснення цієї процедури.

З приводу учасників процедури сурогатного материнства зазначимо, що одним із найголовніших суб'єктів процедури сурогатного материнства виступає

сурогатна мати, тобто жінка, яка не має медичних протипоказань для того, щоб виносити та народити здорову дитину. Основними вимогами до особи, що виявила бажання прийняти участь у процедурі сурогатного материнства є наявність: повноліття та повної дієздатності; власної здорової дитини. Сурогатна матір не може претендувати на визнання свого материнства, навіть у судовому порядку, а також не допускається і оспорювання материнства [18].

Безпосередніми учасниками процедури сурогатного материнства є подружжя (ст. 123 Сімейного кодексу України), тобто особи, що перебувають у шлюбі, зареєстрованому в органі державної реєстрації актів цивільного стану. Водночас особи, які перебувають у фактичних шлюбних відносинах, обмежуються у проходженні процедури сурогатного материнства.

Право на участь у програмі сурогатного материнства подружжя має у разі наявності показань, що підтверджують їхню неспроможність до дітонародження. Перелік показань до проходження сурогатного материнства зазначений у Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні. У випадку, якщо подружжя є іноземними громадянами, то до них встановлюється вимога щодо повідомлення цими особами про їх тимчасове місце проживання до моменту оформлення документів та виїзду з країни для здійснення патронажу спеціалістами з педіатрії та спостереження [17].

Ще одним учасником здійснення допоміжних репродуктивних технологій шляхом сурогатного материнства може бути донор. Донація гамет або ембріонів являє собою певну процедуру, згідно з якою донори за письмово оформленою добровільною згодою надають свої статеві клітини – гамети або ембріони для використання в інших осіб у лікуванні безпліддя.

Особою, що має на меті стати донором, може бути як жінка, так і чоловік. При цьому донорами можуть бути лише ті особи, які погодилися бути ними на добровільній основі. Примусове донорство законодавчо не допускається. Тому донорство гамет та ембріонів здійснюється лише у випадку наявності заяви донора оцитів, донора сперми чи заяви донорів ембріонів [19, с. 80].

Деякі науковці визначають заклад охорони здоров'я, який має право

проводити програми сурогатного материнства, як суб'єкта такої процедури. Так, на медичні установи, що здійснюють діяльність в області допоміжних репродуктивних технологій методом сурогатного материнства, покладається обов'язок щодо відбору донорів, недопущення використання генетичного матеріалу, взятого у осіб, що є носіями захворювань, які можуть відобразитися на здоров'ї реципієнта і майбутньої дитини [20, с. 6].

Таким чином, термін «сурогатне материнство» не має свого юридичного закріплення в законодавстві України, на відміну від інших країн, які користуються даною процедурою. Розглянувши усі вищенаведені погляди науковців стосовно вказаного терміну, можна допустити, що сурогатне материнство являє собою реалізовану на взаємній домовленості сторін угоду, за якою здійснюється процедура імплантації ембріона, що належить подружжю та був створений у результаті екстракорпорального запліднення, генетично сторонній жінці (сурогатній матері), яка погоджується виносити та народити майбутню дитину з подальшою її передачею подружжю. Метою цього методу є народження дитини для осіб, які в силу свого репродуктивного здоров'я не можуть самотійно зачати, виносити та народити здорову дитину (страждають на безпліддя). Сурогатне материнство передбачає наявність декількох видів такої процедури: гендерне та гестаційне. Більшою популярністю користується саме гестаційний вид, оскільки є наявність вибору між варіантами реалізації програми сурогатного материнства.

Головними учасниками програми сурогатного материнства здебільшого виступають сурогатна мати – жінка, яка погодилася виносити та народити дитину для інших осіб; подружжя (громадяни України чи іноземці) – тобто особи, що перебувають у законному шлюбі; відповідна медична установа – заклад охорони здоров'я, що має ліцензію щодо проведення допоміжних репродуктивних технологій методом сурогатного материнства. До усіх учасників законодавство України встановлює певні вимоги, які є обов'язковими для дотримання у разі бажання осіб скористатися, прийняти участь чи надати послуги з такого способу лікування безпліддя як сурогатне материнство.

РОЗДІЛ 2 ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОГРАМ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ

2.1 Законодавче регулювання сурогатного материнства в Україні

Разом з процесом становлення усіх видів допоміжних репродуктивних технологій поетапно відбувався розвиток і законодавства в цій сфері. Так, одним із найперших основних регуляторів у сфері здійснення сурогатного материнства став Сімейний кодекс України, який, у свою чергу, визначив походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій. Даним Кодексом зазначено, що у разі перенесення в організм іншої жінки ембріона людини, зачатого подружжям (чоловіком та жінкою) за допомогою допоміжних репродуктивних технологій, батьками є саме подружжя [18].

У свою чергу, Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» передбачає декілька статей, які прямо стосуються використання видів допоміжних репродуктивних технологій. Також вказаним Законом закріплено право осіб самостійно обирати лікаря та медичний заклад, якщо останній може надавати необхідні послуги [21].

Вперше, назва сурогатне материнство з'явилася в Наказі Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Інструкції про порядок застосування допоміжних репродуктивних технологій» від 23 грудня 2008 року [22]. Однак Наказом Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» від 09.09.2013 року № 787 був скасований попередній нормативно-правовий акт. Відтак, з'явилася вимога щодо обов'язкового надання письмової згоди жінки, яка виявила бажання стати сурогатною матір'ю, на проходження процедури сурогатного материнства, а також письмова згода чоловіка, у

випадку якщо вона перебуває у шлюбних відносинах, на участь дружини у цій програмі. Ще одним доповненням до зазначеного Наказу став чітко визначений перелік документів для проходження сурогатного материнства як з боку сурогатної матері, так і з боку подружжя [17].

Цивільний кодекс України також містять деякі положення, які регулюють допоміжні репродуктивні технології. Згідно з загальними засадами цивільного законодавства України, будь-яке втручання в особисте життя людини є неприпустимим і забороненим, а також передбачається свобода договору. А відповідно до ч. 7 ст. 281 зазначеного Кодексу повнолітні жінка або чоловік у випадку наявності певних медичних показань мають право на проведення щодо них лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій. Для захищеності усіх учасників процедури сурогатного материнства укладається договір. Переважна більшість науковців схиляються до думки, що цей договір має певні ознаки цивільного договору про надання послуг [23].

Реєстрація новонародженої дитини відбувається згідно з Законом України «Про державну реєстрацію актів цивільного стану» та Наказом Міністерства юстиції України «Про затвердження Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні». Реєстрація дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій методом сурогатного материнства здійснюється за заявою подружжя, одночасно з яким подається заява сурогатної матері про її згоду на запис цього подружжя біологічними батьками новонародженої дитини, а також довідка, що доводить генетичний зв'язок малюка з батьками [24].

У свою чергу, станом на сьогодні, не існує міжнародних угод, які б регулювали на міжнародному рівні важливі питання допоміжних репродуктивних технологій (включаючи метод сурогатного материнства). Однак, беручи до уваги те, що сурогатне материнство має аспект, що нерозривно пов'язаний з правами людини, то можна посилатися на міжнародні документи щодо захисту прав людини.

Стосовно дітей, Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права

дитини встановлює деякі з найбільш важливих гарантій захисту, а саме: право не бути дискримінованим на основі народження, кольору шкіри, стану здоров'я дитини або статусу батьків (ст. 2); право дитини на першочергове врахування її інтересів у всіх діях стосовно неї, дитині забезпечується необхідний захист і піклування для її благополуччя (ст. 3); право дитини на ім'я та набуття нею національності, а також право знати своїх батьків (ст. 7) [25].

Що ж стосується питання міжнародних договорів про сурогатне материнство, то Гаазька конференція з приватного міжнародного права посилається на Конвенцію про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення. Дана Конвенція може використовуватися державами при вирішенні питань стосовно договорів міжнародного сурогатного материнства, що означає «будь-яку домовленість про сурогатне материнство, яка включає більше однієї країни, що відбувається через різницю в місці проживання, а також, зазвичай, національності, між майбутніми батьками та сурогатною матір'ю, або з будь-яких інших причин».

Конвенція також встановлює процедурні гарантії в статті 17, відповідно до яких перед тим, як дитина «довіряється» майбутнім усиновителям, необхідно здійснити велику кількість важливих процедур, а центральні органи влади обох держав мають надати свою згоду на таке усиновлення [26].

Отже, процедура здійснення допоміжних репродуктивних технологій методом сурогатного материнства має своє законодавче закріплення в нормативних актах України, розглянутих вище. Не є виключенням і підкріплення такого виду лікування безпліддя міжнародними угодами, однак прямих вказівок щодо регулювання такого методу в міжнародному праві не встановлено.

На міжнародному рівні процедура здійснення допоміжних репродуктивних технологій методом сурогатного материнства закріплюється лише положеннями, які прямо стосуються дитини. Міжнародними документами, що забезпечують захист дітей є Конвенція про права дитини та Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення. На

сьогоднішній день не має жодних обмежень для іноземних громадян скористатися методом сурогатного материнства з боку нашої держави. Проте, у зв'язку з тим, що не всі країни визнають такий вид лікування безпліддя як сурогатне материнство, то все частіше виникають проблеми виїзду осіб, що є іноземцями, до свого місця проживання з малюком, який з'явився на світ за допомогою допоміжних репродуктивних технологій.

2.2 Договір про сурогатне материнство

Договір вважається головним документом, що визначає відносини біологічних батьків із сурогатною матір'ю, повинен складатися відповідно до положень чинного законодавства України, враховуючи індивідуальні вимоги, побажання та можливості самого подружжя і сурогатної матері [27, с. 34].

Законодавство України не закріплює в жодному нормативному акті договір про сурогатне материнство, однак його укладання є можливим і не забороняється. Цивільним кодексом України у ч. 1 ст. 6 визначено, що сторони мають право укласти договір, який не передбачений актами цивільного законодавства, але відповідає загальним засадам цивільного законодавства [23].

Відсутність закріплення такого виду угоди в чинному законодавстві викликає питання стосовно приналежності останнього. Деякі науковці вважають, що договір сурогатного материнства не відноситься до цивільних договорів. Однак існує й інша думка, за якою не можна заперечувати цивільно-правові елементи цього договору. Проте, в такому договорі норми та принципи сімейного права відіграють більш значущу роль. Тому ця угода має сімейно-правову природу, а норми цивільного права є похідними [28, с. 66]. Поряд з цим, договір сурогатного материнства має певні ознаки договору про надання послуг, тому його, здебільшого, ототожнюють із договором про надання послуг, який, відповідно, регулюється нормами Цивільного кодексу України [29, с. 91].

Не рідко зустрічаються питання стосовно визначення моменту

виникнення прав та обов'язків сторін за угодою сурогатного материнства. За цим критерієм розрізняють договори реальні та консенсуальні [30, с. 152]. Так, на думку О. О. Пунди, часом укладення договору про виношування чужого плоду є момент завершення імплантації зародка. Це означає, що лише після вчинення таких дій договір є укладеним. Відповідно, можна стверджувати, що договір за своєю природою реальний [31, с. 57]. Дане твердження не є коректним, оскільки на момент імплантації зародка договір є укладеним. Усі питання стосовно здійснення методу сурогатного материнства мають вирішитися сторонами між собою ще перед процесом перенесення зародку в організм сурогатної матері. Отже, доречно визначати цю угоду як консенсуальну.

Сторони при укладанні договору мають враховувати не лише власні інтереси, а й ті істотні умови, які закріплені у Цивільному кодексі України. Окрім предмету, до істотних умов договору сурогатного материнства можна віднести строк, ціну, форму договору.

Вважаємо, що під предметом договору сурогатного материнства можна розуміти послугу, яка полягає у тому, що сурогатна мати бере на себе зобов'язання виносити та народити дитину, здійснити дії щодо передачі дитини потенційним батькам, а також дії майбутніх батьків, які полягають в їх участі у програмі допоміжних репродуктивних технологій та сплаті компенсації сурогатній матері [32, с. 49]. При укладанні договору обов'язково слід врахувати й ту особливість, що під час процедури сурогатного материнства можуть народитися двоє та навіть більше дітей, тому є необхідність зазначити про це у предметі договору.

Наступною істотною умовою договору сурогатного материнства є строк. Ю. Ю. Таланов та А. О. Кухар пропонують встановлювати строк договору опираючись на настання певної події, тобто початком дії зазначеної угоди стане момент імплантації ембріона з генетичного матеріалу подружжя в матку сурогатної матері. Відповідно часом припинення дії такого договору буде передача новонародженої дитини подружжю та виплата компенсації сурогатній

матері [33, с. 197]. Така позиція є допустимою, однак більш доречнішим буде вважатися, якщо початком дії договору стане момент нотаріального посвідчення такої угоди. Це допоможе мінімізувати ризики щодо не повного виконання своїх зобов'язань однією із сторін.

За фінансовою складовою договору може бути застосовано як комерційне так і не комерційне сурогатне материнство. При не комерційному сурогатному материнстві ціну договору складають лише обов'язкові поточні витрати, що включають в себе оплату усіх медичних заходів та консультацій, необхідних ліків, харчування, проживання (якщо є потреба) сурогатної матері, інші видатки, які можуть виникнути під час здійснення програми сурогатного материнства [33, с. 198]. При комерційному сурогатному материнстві, крім перелічених вище витрат, сурогатній матері також сплачується грошова компенсація, розмір якої визначається за домовленістю сторін та фіксується у договорі. В Україні дозволено вдатися до допоміжних репродуктивних технологій методом сурогатного материнства на комерційній основі.

Наступною істотною умовою є форма договору. Згідно з ч. 1 ст. 639 Цивільного кодексу України договір може бути укладений у довільній формі, якщо інші вимоги не встановлені законом [23]. Однак в іншому законодавстві України містяться вимоги щодо необхідності укладати цей договір у письмовій формі та нотаріально посвідчувати його. Моментом укладання договору сурогатного материнства згідно з ч. 3 ст. 640 Цивільного кодексу України буде момент його нотаріального посвідчення.

Права, обов'язки а також відповідальність сторін за угодою сурогатного материнства відіграють не менш важливу роль. Сурогатна мати, як одна із сторін договору сурогатного материнства має право на отримання інформації про усі медичні аспекти здійснення такої процедури. Усі роз'яснення проводяться лікарем відповідної медичної установи, де проходитиме програма сурогатного материнства. Таке право ґрунтується у відповідності до Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». Ч. 3 ст. 39 Закону передбачає обов'язок медичного працівника надати всю інформацію в

доступній формі про стан його здоров'я, мето проведення запропонованих досліджень, наявність ризику для життя та здоров'я тощо [21] .

Окрім прав та обов'язків, що закріплюються в договорі, є доцільним зосередитися й на деяких аспектах відповідальності зазначених сторін. Так, Цивільний кодекс України передбачає норму статті, відповідно до якої особа, що порушила зобов'язання, має нести відповідальність за наявності її вини (умислу або необережності), якщо інше не встановлено договором або чинним законодавством [23]. Так законодавство України захищає права та інтереси потенційних батьків. Якщо відбулося порушення умов договору, то сторони можуть звернутись до суду з метою відновлення порушеного права.

Отже, договір сурогатного материнства відіграє головну роль у врегулюванні усіх відносин, що виникають на момент користування допоміжними репродуктивними технологіями методом сурогатного материнства. При цьому переважна більшість вчених схиляється до думки, що договір сурогатного материнства подібний до договору про надання послуг, що передбачений Цивільним кодексом України. Істотними умовами, що характерні для такого виду договору, виступають його предмет, ціна та форма. Важливо також чітко визначити та прописати права та обов'язки усіх сторін угоди, передбачити настання форс-мажорних обставин, та можливість їх усунення ще до початку програми сурогатного материнства. Обов'язком осіб, що укладають такий договір є наявність передбаченої відповідальності за порушення будь-яких умов з боку суб'єктів договору сурогатного материнства.

Незважаючи на схожість договору сурогатного материнства з цивільним договором про надання послуг все ж таки є необхідність виокремити його в окрему угоду, оскільки він має свою специфіку, що проявляється в особливому суб'єктному складі, правах та обов'язках сторін, строках, відповідальності, а також в певних гарантіях. Враховуючи зазначене вище, нині є потреба у законодавчому закріпленні договору сурогатного материнства з метою захисту прав усіх учасників цих правовідносин.

РОЗДІЛ 3 ВДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ

3.1 Зарубіжний досвід правового регулювання сурогатного материнства

Через широке використання процедури сурогатного материнства кожній країні доводиться приймати ті чи інші нормативні акти задля правового регулювання такого методу допоміжних репродуктивних технологій.

В нинішній час в світі існує альтруїстичний, дозвільний та заборонний режими з приводу використання послуг сурогатних матерів. Альтруїстичний режим – режим, за яким сурогатне материнство дозволяється державою, однак сурогатна мати отримує компенсацію витрат лише на медичне обслуговування та інші витрати, що здійснювалися у період вагітності (Австралія, Канада, Великобританія, Нідерланди, Бельгія) [34, с. 25].

Другий режим визначається як дозвільний, тобто особи, що бажають скористатися таким видом лікування безпліддя, можуть вдаватися до такої процедури на території тієї країни, де вона дозволена. Нормативне закріплення здійснення сурогатного материнства на законодавчому рівні дає можливість таким чином врегульовувати всі необхідні аспекти його проходження (Грузія, Україна, Білорусь, деякі штати Америки, Республіка Казахстан) [35, с. 45].

Останній режим є заборонним. Тобто укладання договорів сурогатного материнства не дозволяється. Країни, які дотримуються такого режиму, керувалися морально-етичними принципами, такими як уникнення перетворення дітей на товар чи експлуатацію сурогатних матерів (Франція, Швеція, Угорщина, Німеччина, Швейцарія, Ісландія, Сербія [36, с. 62].

У законодавстві більшості держав дозволено тільки безоплатне сурогатне материнство (в Австралії, Бельгії, Бразилії, Великобританії, В'єтнамі, Данії, Канаді, Нідерландах, Новій Зеландії, Португалії, Угорщині, у більшості штатів Сполучених Штатів Америки тощо), під час якого заборонено надавати грошову винагороду сурогатній матері за надану послугу. Допускається лише оплати її фактичних витрат. Крім того, є випадки визнання комерційного сурогатного материнства злочином (в Австралії, Бельгії, Гонконгу та інших країнах). У деяких державах немає обмежень щодо застосування сурогатного материнства на комерційній основі, зокрема в Грузії, Росії, Таїланді, окремих штатах Сполучених Штатів Америки та Україні [37, с. 78].

Сурогатне материнство в Казахстані має своє закріплення в Кодексі Республіки Казахстан «Про здоров'я народу та систему охорони здоров'я», а також Кодексі Республіки Казахстан «Про шлюб і сім'ю». Останній містить роз'яснення стосовно поняття «сурогатна мати», «сурогатне материнство», «сурогатний договір». Укладення договору сурогатного материнства відбувається лише між подружжям та жінкою – сурогатною матір'ю. Паралельно з угодою сурогатного материнства укладається договір між замовниками та медичним закладом, який проводить допоміжні репродуктивні технології, який буде надавати відповідні послуги [11].

Вірменія регулює сурогатне материнство Законом Республіки Вірменія «Про репродуктивне здоров'я та репродуктивні права людини». В ньому трактується термін «сурогатна мати», за яким вона визначається як жінка, що виношує донорський ембріон, який після народження не матиме з нею генетичного зв'язку. У 2016 році до закону були внесені зміни. Зазначалося, що сурогатна мати не має жодних прав на дитину після її народження. До послуг сурогатного материнства не можуть вдаватися самотні іноземці. Також, за законом передбачалася можливість для сурогатної матері бути одночасно і донором яйцеклітини [38].

Сурогатне материнство в Чехії також законодавчо дозволено. У 2014 році в Цивільному кодексі країни з'явилася стаття про сурогатне материнство. Закон

Чехії дозволяє сурогатне материнство як спосіб лікування безпліддя для жінок, нездатних самотійно виносити і народити дитину. Дитина, народжена сурогатною матір'ю, передається генетичним батькам. Для цього сурогатна мати має відмовитися від новонародженого малюка для передачі її біологічним батькам, а останні, в свою чергу, проходять процедуру усиновлення такої дитини. У випадку небажання сурогатної матері передати маля біологічним батькам, закон Чехії, однозначно, встає на сторону жінки, адже вона має повне право залишити дитину собі [39].

Голландія передбачає застосування сурогатного материнства на альтруїстичній основі. Від так, необхідно мати докази того, що в майбутньої матері є серйозна медична хвороба, та вона не може самотійно виносити та народити дитину, сурогатна матір повинна бути знайома з майбутніми батьками, також до жінки, що планує стати сурогатною матір'ю застосовується вимога щодо наявності власної повної родини. Серед додаткових умов зазначається вимога щодо отримання генетичного матеріалу від обох майбутніх батьків. Процедура визначення батьківства у Голландії є досить складна. Водночас відсутній юридичний обов'язок у сурогатної матері щодо передачі дитини, а у майбутніх батьків – щодо її прийняття [34, с. 25].

Сурогатне материнство є законним і у Великобританії, однак така процедура здійснюється на некомерційній основі. Якщо використовуються послуги сурогатної матері, то жінка буде вважатися законною матір'ю дитини при народженні. Якщо сурогатна мати перебуває у законному шлюбі або знаходиться в цивільному шлюбі, то її чоловік або партнер буде вважатися батьком дитини при народженні, якщо тільки вони не дали свого дозволу [40].

Однією з країн, в якій заборонено проведення допоміжних репродуктивних технологій методом сурогатного материнства є Швеція. Не допускається жодна форма такої процедури – ні комерційна, ні безоплатна. Виношування і народження генетично чужої дитини в Швеції визнається порушенням законодавства. Єдиним варіантом для сімей, які бажають скористатися послугами сурогатної матері, залишається сурогатне материнство

за кордоном. Дитина, народжена сурогатною матір'ю в іншій країні, може бути офіційно оформленою біологічними батьками в Швеції [41].

Аналізуючи правові аспекти регулювання сурогатного материнства, слід зазначити, що найбільш прогресивною державою у цьому питанні є Сполучені Штати Америки. Країна налічує 50 штатів, кожен з яких на національному рівні вирішує питання щодо регулювання сурогатного материнства [42]. Наприклад, деякі штати повністю або частково забороняють використання процедури сурогатного материнства та передбачають відповідальність за її порушення (штат Луїзіана) [43]. Натомість одним із штатів Америки, в якому сурогатне материнство дозволене, є Род-Айленд, в якому не має жодного нормативного акту чи прецедентної практики, які це забороняють [44].

Отже, аналізуючи правове регулювання сурогатного материнства в різних країнах можна дійти висновку, що метод сурогатного материнства застосовується як на комерційній, так і безоплатній основі. Укладення договору у державах, де така програма законодавчо закріплена, є обов'язковим. Майже у всіх розглянутих країнах, де так чи інакше виникає потреба в такому способі лікування, фігурує судова установа. Будь-то дозвіл на використання методу сурогатного материнства, визнання батьківства за подружжям – всі ці питання вирішується в судовому порядку.

Слушно зазначити, що використання сурогатного материнства існує в трьох режимах: альтруїстичний режим, який не передбачає виплат сурогатній матері за її послуги в такій країні; дозвільний режим дає можливість вільно користатися таким видом допоміжних репродуктивних технологій як сурогатне материнство в країні. Може здійснюватися оплата послуг сурогатної матері або не передбачатися; заборонний режим, який не дозволяє проведення сурогатного материнства у будь-якій формі на території такої країни.

Майже всі країни СНД дозволяють проведення сурогатного материнства та закріплюють таке право в законодавстві. Крім того, вона відбувається на комерційній основі. Водночас, як свідчить досвід деяких штатів Америки з правового регулювання методу сурогатного материнства, необхідно більш

конкретніше підходити до захисту всіх прав та інтересів осіб, що приймають участь у такій процедурі та в повній мірі закріпити такі гарантії на законодавчому рівні, адже це суттєво допоможе уникнути будь-яких небажаних проблем.

3.2 Напрямки вдосконалення правового регулювання сурогатного материнства в Україні

Наявність закріплення на законодавчому рівні такого виду допоміжних репродуктивних технологій як сурогатне материнство є позитивним моментом, адже за останні роки така програма набула великої популярності. Україна на сьогоднішній день визнається однією з небагатьох країн, де процедура проходження лікування за допомогою сурогатного материнства вважається найкращою. Цьому твердженню сприяє ряд факторів, таких як приваблива ціна за надання послуги сурогатного материнства, простіша процедура встановлення батьківства та швидка реєстрація генетичними батьками новонародженої дитини як своєї рідної. Це сприяє тому, що до країни приїжджає все більша кількість іноземців задля вирішення своїх репродуктивних проблем. Інтерес іноземців також пояснюється й тим, що деякі провідні країни не дозволяють здійснювати програми сурогатного материнства на своїй території, тим самим змушуючи громадян вдаватися до пошуків проходження лікування безпліддя зазначеним видом допоміжних репродуктивних технологій в інших країнах.

На перший погляд може здаватися що нормативно-правове регулювання сурогатного материнства в нашій державі не потребує жодних змін та вдосконалення, так як і без цього активно функціонує. Проте це не так. Правове регулювання у сфері сурогатного материнства містить ряд недоліків та прогалин, які суттєво погіршують якість надання послуг з сурогатного материнства. Наявність розвитку технологій в сучасному суспільстві не допускає застою в правовій сфері, тому є необхідність дещо розширити та реформувати нормативну базу, яка регулює цей вид лікування безпліддя задля

усунення всіх його суттєвих недоліків.

Перше, на що слід звернути уваги при ознайомленні з таким способом допоміжних репродуктивних технологій як сурогатне материнство є його поняття. Таке визначення не містить свого закріплення в жодному нормативному акті законодавства нашої держави. Таке упущення з боку законодавця є незрозумілим. Відсутність роз'яснення цього терміну дозволяє науковцям, що досліджують дану сферу, робити свої висловлювання, опираючись на тлумачення, що закріплені в законодавчих актах зарубіжних країн, стосовно правильного визначення такого поняття. Завдяки цьому маємо можливість отримати необхідну нам інформацію. Однак, якщо все ж таки відбувається запровадження будь-якої нової процедури, що потім стане масово використовуватися, то необхідність роз'яснень стосовно неї стає обов'язковою. Схожа ситуація склалася і з поняттям «сурогатна мати», яке також має бути роз'яснене та закріплене в відповідних нормативних актах. Вважаємо, що сурогатною матір'ю необхідно визначити дорослу дієздатну жінку, яка виявила бажання прийняти участь у програмі сурогатного материнства та відповідно до цього погоджується пройти процедуру штучного запліднення її ембріоном подружжя, які також являються учасниками даної програми, а згодом виносити, народити та в подальшому передати цю дитину зазначеним особам. Відповідно, рекомендуємо доповнити термінами «сурогатне материнство» та «сурогатна мати» Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій України» № 787 [17].

Ще одним питанням, на яке слід звернути увагу, є комерційний характер процедури сурогатного материнства. Оскільки сурогатна мати, приймаючи участь у заплідненні способом сурогатного материнства, жертвує своїм часом, може зазнавати психологічного впливу з боку оточуючих чи ризикувати своїм здоров'ям, то наявність передбаченої компенсації вважається рівносильною за надання нею послуг для подружжя. Але ж Наказом № 787 передбачена норма, за якою є можливість для подружжя обрати за сурогатну матір жінку, яка є їх

кровною родичкою [17]. За цих обставин слушно залишити компенсацію лише поточних витрат, що були здійснені сурогатною матір'ю, кошти за необхідний одяг, житло чи їжу для неї за весь період участі у програмі допоміжних репродуктивних технологій. Однак сплата коштів, яка надається сурогатній матері відразу після народження та передачі дитини її генетичним батькам, буде недоцільною, оскільки будуть порушуватися моральні принципи. Тому, доцільно встановити норму в Наказі № 787 про комерційний характер сурогатного материнства та зазначити виняток про відсутність грошової виплати для тих осіб, які будуть близькими родичами замовників.

Не рідко стаються випадки, коли сурогатна мати нехтує своїми обов'язками, у результаті чого виникають проблеми з виношуванням плоду. Зазвичай така поведінка характеризується скорішим закінченням процедури і отриманням за свої послуги компенсації. Щоб мінімізувати ризики стосовно оплати є необхідність встановлення умови, за якою грошова винагорода буде переведена на рахунок сурогатної матері лише після спливу відповідного строку, що зазначатиметься в договорі сурогатного материнства. Гарантією отримання такої винагороди стає умова, при якій подружжя перед початком укладення договору і обговорення усіх його умов, передасть ці кошти на певний «депозит», доступ до якого матиме лише нотаріус.

Проблемним аспектом врегулювання процедури сурогатного материнства є відсутність закріпленого в законах договору сурогатного материнства. Опираючись на закордонний досвід в цьому випадку доречно буде доповнити главу VI. Сурогатне (замінне) материнство Наказу № 787 [17] статтею про Договір сурогатного материнства: 1. Договір сурогатного материнства – це договір, за яким одна сторона (сурогатна матір) зобов'язується виносити, народити та передати дитину іншій стороні (потенційним батькам) за плату чи безоплатно. 2. Сторонами договору сурогатного материнства можуть бути повнолітні фізичні особи, які відповідають медичним вимогам, встановленими законом, іншими нормативно-правовими актами. 3. Договір сурогатного материнства укладається у письмовій формі та посвідчується нотаріально. 4.

Істотними умовами договору сурогатного материнства є умова про предмет договору, умова про строки, умова про ціну договору, заява сурогатної матері.

5. Договір сурогатного материнства є укладеним з моменту його нотаріального посвідчення. 6. Законом можуть бути передбачені особливості регулювання укладення та виконання договору сурогатного материнства.

У договорі про сурогатне материнство обов'язково мають бути зазначені: предмет договору сурогатного материнства; форма договору; назва закладу охорони здоров'я, де відбувається процедура сурогатного материнства; сторони договору; права та обов'язки сурогатної матері; права та обов'язки подружжя; компенсація для сурогатної матері. Встановлення форми розрахунку – безготівкова, готівкова; строк дії договору; інформація про лікарську таємницю; форс-мажорні обставини (народження двох чи більше дітей, раптове переривання вагітності, смерть дитини тощо); умови штучного переривання вагітності (зазначити за яких умов це можна робити або не можна); порядок розірвання договору; відповідальність за порушення умов договору.

Також доречним було б дещо обмежити право іноземних громадян на проходження процедури сурогатного материнства з переліку тих країн, де на законодавчому рівні унеможлиблюється дійсність угод, що були укладені на території іншої держави (в нашому випадку в Україні). Така позиція сприятиме захисту дитини, що з'явилася на світ методом сурогатного материнства.

Як висновок, можна визначити ряд питань, які до цього часу не вирішені на законодавчому рівні, однак виникають при застосуванні методу сурогатного материнства, серед них є: відсутність закріплення понять «сурогатне материнство», «сурогатна мати» у законодавчих актах; договір про сурогатного материнства, який не визначений у законодавстві; обмеження осіб, що не є подружжям у використанні сурогатного материнства; не зазначена форма сурогатного материнства (комерційна /не комерційна) у правових актах; забезпечення нагляду за учасниками договору сурогатного материнства психологом; проблема виплати компенсації за договором; використання іноземцями процедури сурогатного материнства.

Також зазначений підрозділ містить пропозиції щодо усунення або хоча б мінімізування цих проблем шляхом внесення змін до вже існуючих законодавчих актів у сфері сурогатного материнства. Тому, з вищенаведеного можна сказати, що правове регулювання процедури сурогатного материнства в Україні дійсно потребує якнайшвидшого вдосконалення.

ВИСНОВКИ

Сурогатне материнство з'явилося ще до створення цивілізації та пройшло досить складний шлях розвитку до сьогодення. Спочатку метод сурогатного материнства здійснювався лише традиційним способом, а поява ж новітніх технологій значно прискорила розвиток сурогатного материнства. З відкриттям у XX столітті агентства з сурогатного материнства, запроваджено процедуру сурогатного материнства гестаційним шляхом (сурогатна мати вже не має генетичного зв'язку з майбутньою дитиною).

Нормативне закріплення поняття «сурогатне материнство» в законодавстві України відсутнє, що не можна сказати про інші країни, які також користуються даною процедурою. Проаналізувавши усі запропоновані визначення терміну «сурогатне материнство» можна допустити, що воно являє собою реалізовану на взаємній домовленості сторін угоду, за якою здійснюється процедура імплантації ембріона, що належить подружжю та був створений у результаті екстракорпорального запліднення, генетично сторонній жінці (сурогатній матері), яка погоджується виносити та народити майбутню дитину з подальшою її передачею подружжю.

Історія сурогатного материнства зазначає наявність двох видів такої процедури: гендерне та гестаційне сурогатне материнство. Більшою популярністю все ж таки користується саме останній вид, оскільки є наявність вибору між варіантами реалізації програми сурогатного материнства.

Учасники процедури сурогатного материнства є або можуть бути такі особи, як: сурогатна мати; подружжя; сімейна пара, що є громадянами іншої країни; донор сперми чи яйцеклітини; медична установа. При цьому під час

проходження сурогатного материнства користуватися послугами донора не є обов'язком. Зараз такий перелік є вичерпним, однак при активному подальшому розвитку допоміжних репродуктивних технологій він може бути збільшений або суттєво змінений.

Визначено, що до переліку основних законодавчих актів, що регулюють діяльність програм сурогатного материнства входять Сімейний та Цивільний кодекси України, окремі закони та накази, які було проаналізовано вище. Міжнародними актами є Конвенція про права дитини та Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення.

Доведено, що договір про сурогатне материнство відіграє головну роль у врегулюванні усіх відносин, що виникають під час використання сурогатного материнства. У наукових колах переважає думка, що договір сурогатного материнства подібний до договору про надання послуг, який закріплений в Цивільному кодексі України. Його істотними умовами виступають предмет, ціна, а також форма. Важливо в цьому договорі чітко визначити та прописати права та обов'язки усіх сторін угоди, передбачити настання форс-мажорних обставин, та можливість їх усунення ще до початку програми сурогатного материнства. Обов'язком осіб, що укладають такий договір, є наявність передбаченої відповідальності за порушення його будь-яких умов.

Поряд з цим, незважаючи на схожість договору сурогатного материнства з цивільним договором про надання послуг, все рівно існує необхідність визначити його як окрему угоду, так як він має свою специфіку, що проявляється в особливому суб'єктному складі, правах та обов'язках сторін, строках, відповідальності, а також в певних гарантіях.

Метод сурогатного материнства в різних країнах застосовується як на комерційній так і безоплатній основі. Укладення договору у державах, де така програма законодавчо закріплена, є обов'язковим. Це дає змогу захистити права та законні інтереси сторін цього договору, а головне – і майбутньої дитини. При цьому майже у всіх розглянутих країнах, де так чи інакше виникає потреба в такому способі лікування, фігурує судова установа, адже всі питання

у вказаній сфері вирішується в судовому порядку.

Майже всі країни СНД дозволяють проведення сурогатного материнства та закріплюють таке право в законодавстві. У будь-якому випадку існує необхідність більш конкретніше підходити до захисту всіх прав та інтересів осіб, що приймають участь у такій процедурі та в повній мірі закріпити всі ці гарантії на законодавчому рівні, адже це суттєво допоможе уникнути будь-яких небажаних проблем.

На нашу думку, потрібно доповнити главу VI. Сурогатне (замінне) материнство Наказу № 787 статтею про Договір сурогатного материнства:

1. Договір сурогатного материнства – це договір, за яким одна сторона (сурогатна матір) зобов’язується виносити, народити та передати дитину іншій стороні (потенційним батькам) за плату чи безоплатно.
2. Сторонами договору сурогатного материнства можуть бути повнолітні фізичні особи, які відповідають медичним вимогам, встановленими законом, іншими нормативно-правовими актами.
3. Договір сурогатного материнства укладається у письмовій формі та посвідчується нотаріально.
4. Істотними умовами договору сурогатного материнства є умова про предмет договору, умова про строки, умова про ціну договору, заява сурогатної матері.
5. Договір сурогатного материнства є укладеним з моменту його нотаріального посвідчення.
6. Законом можуть бути передбачені особливості регулювання укладення та виконання договору сурогатного материнства.

У договорі про сурогатне материнство обов’язково мають бути зазначені: предмет договору сурогатного материнства; форма договору (у випадку посвідчення угоди нотаріусом зробити відповідний запис); назва закладу охорони здоров’я, де відбувається процедура сурогатного материнства; сторони договору; права та обов’язки сурогатної матері; права та обов’язки подружжя; компенсація для сурогатної матері (за винятком встановлення кровного споріднення між подружжям та жінкою). Встановлення форми розрахунку – безготівкова, готівкова; строк дії договору (пропоную встановити строк в 1 рік для реалізації всіх умов та зобов’язань за ним); інформація про лікарську

таємницю (не розголошення умов договору його учасниками); форс-мажорні обставини (народження двох чи більше дітей, раптове переривання вагітності, смерть дитини тощо); умови штучного переривання вагітності (зазначити за яких умов це можна робити або не можна); порядок розірвання договору; відповідальність за порушення умов договору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Старий Заповіт. Книга Буття в пер. Івана Огієнка. 1962. URL: <http://www.my-bible.info/biblio/ukrainskaya-bibliya/bytie.html>.
2. Сборник Законов царя Хаммурапи. Источники права. Тольятти: ИИП «Акцент». 1996. № 1. С. 56. URL: <https://gigabaza.ru/doc/62369-p2.html>.
3. Бедрій М. Звичаєве право Стародавнього Єгипту: деякі історико – правові аспекти. Історико – правовий часопис. 2014. № 2(4). С. 8 – 12.
4. Рулан Н. Юридическая антропология: учеб. для вузов. Ред. Н.С. Нерсисянц. М.: Издательство Норма. 1999. С. 296.
5. Чістякова І.М. Генезис міжнародно – правового регулювання допоміжних репродуктивних технологій. Прикарпатський юридичний вісник. 2018. № 4(25). С. 153 – 157.
6. Штанова А.А., Гарин Л.Ю., Тоненкова Е.Е. Суррогатное материнство как элемент защиты прав мужчин на отцовство. Медицинский альманах. 2019. № 1(58). С. 18 – 22.
7. Басай Н.М. Сурогатне материнство в Україні: сутність та окремі аспекти правового регулювання. Прикарпатський юридичний вісник. 2014. № 2(5). С. 82 – 89.
8. Баркан А. И. Ультрасовременный ребенок. Издательство Этерна. 2014. URL: http://loveread.ec/view_global.php?id=51158.
9. История суррогатного материнства в России. Проект «Стану мамой». URL: <http://www.stanumamoy.com/blog/history-surrogacy-in-russia/>.
10. Євдокимов С.М., Цанько І.І., Копков В.С. Нормативно – правове забезпечення сурогатного материнства в Україні. Здоров'я України. 2013. URL:

http://health-ua.com/pics/pdf/ZU_2013_Akusher_2/25.pdf.

11. Кодекс Республики Казахстан «О браке (супружестве) и семье» от 26 декабря 2011 года № 518 – IV. Ст. 283. URL: <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/K1100000518>.

12. Терешко Ю. Дети на заказ. ЭЖ – Юрист. 2007. № 31. URL: <http://center-bereg.ru/f1564.html>.

13. Сорокина Т.В. Суррогатное материнство: понятие и критерии его определения. Трибуна молодого ученого. 2010. № 2(13). С. 214 – 217.

14. Самойлова В.В. Суррогатное материнство как правовой институт. URL: http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2014/4/yurisprudentsiya/samoylova.pdf.

15. Басай Н.М. Поняття сурогатного материнства. Прикарпатський юридичний вісник. 2014. № 3(6). С. 58 – 64.

16. Фаракшина К.Ф. Предмет договора суррогатного материнства: теория и практика. Актуальные проблемы российского права. 2013. № 6. URL: <http://center-bereg.ru/f160.html>.

17. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 9 вересня 2013 р. №787.

18. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 р. № 2947-III. Відомості Верховної ради України. 2002. № 21-22. Ст. 135.

19. Ільющенкова К. Еволюція правового регулювання донорства репродуктивних клітин в Україні. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2017. № 2. С. 76 – 83.

20. Розгон О.В. Сурогатне материнство: проблеми правового та договірного регулювання. Мала енциклопедія нотаріуса. 2010. № 3. С. 1 – 19.

21. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 1993 р. № 2801-XII. Відомості Верховної ради України. 1993. № 4. Ст. 19.

22. Про затвердження інструкції про порядок застосування допоміжних

репродуктивних технологій: Наказ Міністерства охорони здоров'я в Україні від 23 грудня 2008 р. № 771.

23. Цивільний кодекс України від 6 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної ради України. 2003. № № 40 – 44. Ст. 356.

24. Кондрич Т.В. Правове регулювання сурогатного материнства в Україні. 2015. С. 20 – 24.

25. Конвенція про права дитини: схвалена резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 21 грудня 1995 р. 50/155. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

26. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міжнародного усиновлення від 29 травня 1993 р. (01.05.1995). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_365.

27. Вонсович Х.І. Особливості правової природи договору про сурогатне материнство. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2012. № 19 (2). С. 33 – 35.

28. Федорченко Н.В. Особливості укладення договору про сурогатне материнство. Підприємництво, господарство і право. 2016 р. № 12. С. 65 – 68.

29. Ящук А.В., Писарева Е.А. Правова природа та предмет договору сурогатного материнства. 2018. С. 88 – 92.

30. Харитонов Е.О., Саниахметова Н.А. и др. Гражданское и семейное право: учебно – практический справочник. Харьков: ООО «Одиссей». 1999. 544 с.

31. Пунда О.О. Перспективи договірної регуляції у сфері застосування репродуктивних методів реалізації права на материнство та батьківство. Часопис Київського університету права. 2003. № 4. С. 54 – 57.

32. Коломієць А.С. Договірна цивільно – правова відповідальність за неналежне надання послуг сурогатного материнства. Вісник ОНУ ім. Мечникова. Правознавство. 2014. Т. 19. Вип. 1 (22). С. 46 – 51.

33. Даниленко С.К., Мінакова М.В. Договір сурогатного материнства: актуальні проблеми та значення в суспільстві. Південноукраїнський правничий

часопис. 2014. № 4. С. 95 – 98.

34. Бондар І.Ю., Камінська Н.В. Особливості регламентації сурогатного материнства: зарубіжний досвід та удосконалення законодавчого регулювання в Україні. 2018. С. 24 – 29.

35. Домашенко М.В., Грушко Ж.В. Проблемні аспекти сурогатного материнства в Україні. Журнал східноєвропейського права. 2014. № 9. С. 42 – 48.

36. Чеховська І.В. Сурогатне материнство: теоретико - правові підходи до розуміння сутності. Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). 2017. Вип. 2 – 3 (6 – 7). С. 58 – 64.

37. Менджул М.В. Порівняльний аналіз правових засад сурогатного материнства. Порівняльно – аналітичне право. 2019. № 2. С. 77 – 79.

38. Закон Республики Армения «О репродуктивном здоровье и репродуктивных правах человека» от 1 декабря 2002 года № ЗР-474-Н. Ст. 22. URL: <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=63870>.

39. Суррогатное материнство в Чехии. Центр семья. URL: <https://суррогатные-матери.рф/surrogatnoye-materinstvo-2019/24-strani/strani/834-surrogatnoye-materinstvo-v-chekhi.html>.

40. Surrogacy: legal rights of parents and surrogates. URL: <https://www.gov.uk/legal-rights-when-using-surrogates-and-donors>.

41. Суррогатное материнство в Швеции. Центр семья. URL: <https://суррогатные-матери.рф/surrogatnoye-materinstvo-2019/24-strani/strani/855-surrogatnoye-materinstvo-v-shvetsii.html>.

42. Іщукова А.Е., Рєзнік О.М. Правове регулювання сурогатного материнства в Україні та Сполучених Штатах Америки. Правові горизонти. 2019. № 18 (32).

43. California Code, Family Code. URL: <https://codes.findlaw.com/ca/family-code/>.

44. J.F., Appellee, v D.B. ET AL., Appellants. Ohio. 2007. URL: <https://cases.justia.com/ohio/supreme-court-of-ohio/2007-ohio>

6750.pdf?ts=1370457124.